

**Аналіз зовнішнього та внутрішнього середовища підприємств
молокопереробної галузі як чинників економічної безпеки**

Постановка проблеми. Кожне підприємство, хоч і представляє собою самостійну господарюючу одиницю, одночасно є елементом економічних систем більш високого рівня – певної галузі чи економіки держави в цілому. Тому економічна безпека підприємства не може розглядатися без вивчення умов, в яких воно функціонує. Будь-яке сучасне підприємство представляє собою відкриту систему, що тісно взаємодіє із зовнішнім середовищем. «Причому діалектика їх взаємодії така, що зовнішні умови, формуючи джерела та інструментальну базу підприємництва, виступають в якості фактора, що визначає зміст і вектор реалізації підприємницької функції, а значить, і внутрішні умови, що є похідними по відношенню до зовнішніх» [13, с. 116].

Аналіз досліджень та публікацій з проблеми. Багато вчених, дослідників та аналітиків займаються аналізом динамічних змін, закономірностей розвитку та чинників впливу в молокопереробній галузі. Але цікавим та необхідним, зважаючи на кризові тенденції в економіці країни, буде дослідження середовища діяльності підприємства під кутом наявних та потенційних небезпек і можливостей, тобто з позиції стану економічної безпеки підприємств галузі.

Метою статті є аналіз основних чинників, що впливають на стан безпеки підприємств молокопереробної галузі, а також виявлення загроз та можливостей в їх діяльності.

Викладення основного матеріалу. Аналіз макросередовища передбачає вивчення факторів, що не мають безпосереднього впливу на економічну діяльність окремого підприємства, проте обумовлюють загальний економічний розвиток в державі, а відповідно і усіх суб'єктів господарювання. До таких факторів відносять економічні, політичні, соціально-демографічні та техніко-технологічні. Мезосередовище пов'язує з функціонуванням підприємства в межах певної галузі і/або в певному регіоні. Мікросередовище підприємства включає фактори, які мають безпосередній вплив на діяльність підприємства як в поточному, так і в довгостроковому періоді.

Серед загальних обсягів виробництва харчової і переробної промисловості питома вага підприємств молокопереробної промисловості становить 15 %, що обумовлено

важливістю даної продукції у харчуванні, а також значними витратами (близько 15 % витрат на харчування) на молочні продукти.

Молокопереробна промисловість в Україні нараховує більш ніж 500 підприємств. З них реально з прибутком працює біля 15 підприємств. В останній час продукція молокопереробної промисловості користується все більшим попитом, що вимагає від виробників нарощування потужностей та збільшення асортиментної структури. На сьогодні молокопереробна промисловість в Україні почала розвиватися дуже швидкими темпами. Імпортується високотехнологічне обладнання, у виробництві застосовуються унікальні рецептури, упаковка продукції стає більш яскравою і технологічно досконалою. Вибагливішим став і споживач молочної продукції, в роздрібних торговельних точках з'явилася продукція закордонних виробників, яка зацікавлює недосвідченого споживача. Вітчизняному виробнику потрібно постійно слідкувати за останніми тенденціями в розвитку молокопереробної промисловості у світовому масштабі. Найновіші технічні та технологічні розробки у молокопереробній галузі дозволяють подовжувати терміни зберігання продукції та робити її корисною для вживання. Якість виробленої продукції у великому ступені залежить від якості сировини, що надходить, тому ті виробники, які створили собі якісну сировинну базу, поставляють на ринок корисну та якісну продукцію [3; 5; 6; 9; 10].

Молочними продуктами, що найбільш вживаються в українських родинах, є молоко, масло та сметана. На другому місці кефір та йогурти. В останній час споживачі все частіше віддають перевагу продукції тривалого зберігання та продукції з Біо - добавками.

Динаміку зміни виробництва продукції зазначених трьох галузей наведено в таблиці 1.

Таблиця 1

Динаміка зміни виробництва продукції молокопереробної, кондитерської галузей та виробництва пиво-безалкогольних напоїв

Виробництво	Роки:									
	2003	2004	2005	2006	2007	2008	2009	2010	2011	2012
1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11
Молоко оброблене рідке, тис. т	645,0	716,0	864,0	820,0	863,0	808,0	770,0	801,0	891,0	909,0
Вершки жирністю більше 8 %, тис.т	9,9	23,6	21,2	14,0	14,6	18,4	16,0	19,8	31,4	36,1
Масло вершкове, тис. т	137,0	116,0	120,0	104,0	100,0	84,8	74,7	79,5	76,7	88,2
Спреди та суміші жирові, тис. т	...	53,0	80,3	71,1	83,8	81,8	73,1	65,9	60,7	54,6

Продовження табл. 1

1	2	3	4	5	6	7	8	9	1 0	1 1
Сир свіжий неферментований та сир кисломолочний, тис. т	57,7	71,3	83,5	93,2	92,6	91,9	84,8	78,5	76,5	78,9
Сири жирні, тис.т	173,0	224,0	274,0	217,0	246,	236,0	224,0	207,0	178,0	168,0
Продукти кисломолочні, тис.т	427,0	467,0	499,0	524,0	532,0	532,0	492,0	479,0	474,0	489,0
Молоко і вершки сухі, тис. т	88,5	106,0	113,0	106,0	125,0	94,8	66,7	68,8	53,6	63,1
Молоко і вершки, згущені з доданням цукру або без додання цукру чи інших підсолоджувальних речовин, тис. т	80,6	104,0	107,0	97,8	106,0	99,3	81,9	72,7	62,7	66,1
Морозиво і харчовий лід, тис. т	112,0	117,0	125,0	121,0	131,0	125,0	108,0	115,0	102,0	109,0

Джерело: складено автором на основі [11]

Головних гравців ринків зазначених галузей та їх торгові марки наведено в таблиці 2.

Головними учасниками на ринку молока України є мультикомпанії, і цей ринок має перспективи розвитку. Основною його рисою є консолідація молочних підприємств країни, яка продовжуватиметься. На думку спеціалістів ринку, їх буде не більше 210-214. Сьогодні на ринку молочної продукції спостерігається активізація процесів консолідації активів, злиття, що сприяє зростанню ступеня концентрації: в червні 2010 року французька група Danone, відомий виробник молочної продукції у світі, оголосила про злиття свого бізнесу в СНД з виробником аналогічної продукції – компанією «Юнімілк», що дозволить Danone стати найбільшим в Україні та Росії молочним холдингом з річним оборотом 1,5 млрд. євро, доля об'єднаної компанії на ринку молочних продуктів в Україні складе 12,2%, в Росії – близько 21%; мають намір об'єднатися компанії «Галичина» та «Західна молочна група»; компанія «Милкиленд-Україна» придбала частки в п'яти вітчизняних підприємствах (Миргородський сироварний комбінат, Перший Київський молочний завод, «Молдом», «Іскра», «Реверс») та заявляє про намір продати Європейському банку реконструкції та розвитку 25% своїх акцій; розширити свою присутність на ринку шляхом придбання молочних заводів в Україні має намір російська компанія «Вімм-Білл-Данн».

Головні гравці ринку молочної продукції

Гравець	Торгова марка	Примітки
1	2	3
Компанія «Юнімілк Україна»	ТМ «Био-Баланс», «Галактон», «Кремез», «Простоквашино», «Украинское»	Один з найкрупніших російських молочних холдингів, в Україні серед найбільших учасників відповідного ринку. В 2010 р злиття з компанією Danone
ДП «Мілкіленд-Україна»	ТМ «7-я», «Добряна», «Коляда», «Крынка», «Роменська»	один з найбільших експортерів українських сирів в Росію
ПАТ «Вімм-Біль-Данн Україна» (ПАТ «ВБД Україна»)	ТМ НЕО, «Веселый молочник», «Домик в деревне», «Агуша», «100 % Gold Premium», «Слов'яночка» та ін.	Належить 36 виробничих підприємств, що випускають молочні продукти, соки та мінеральну воду. Центри продажу більш ніж в 25 містах Росії та СНД. Основний напрям діяльності в Україні – виробництво молочних продуктів. У 2011 р. компанія PepsiCo купила 66% ПАТ «ВБД Україна»
ПрАТ «Геркулес»	ТМ «Геркулес», «Добрыня», «Глечик», «Утречко»	Один з лідерів в Україні по випуску заморожених напівфабрикатів, морозива та молочних продуктів
ТОВ «ТД «Західна молочна група»	ТМ Optimal, «Гурманіка», «Молочна родина», «КОМО»	Найбільший молокопереробник Західної України
Lactalis Group	ТМ «Фанні», «President», «Білосвіт», «Лактонія», «Дольче», «Імун+»	Французька компанія, один з найкрупніших виробників сирів та цільномолочної продукції в Європі
ТОВ «Люстдорф»	ТМ «На здоров'я», «Селянське», «Корівка», «Люстдорф» і «Тотоша»	Компанія займається виробництвом молочних продуктів з вітчизняної сировини вищого і першого сорту. Виробничі потужності розташовані в екологічно сприятливій Вінницькій області та забезпечуються сировиною з 50-ти фермерських господарств регіону
ТПГ «Рейнфорд»	ТМ «Щодня»	Окрім того випускає шоколад «Millenium», безалкогольні напої «Bon Boisson». Компанія переживає важкі часи
МК «Галичина»	ТМ «Галичина», «Молочар», «Чабани», «Мої корівки», «12 вітамінів»	Є лідером з виробництва кисломолочної продукції та входить до трійки найбільших виробників йогуртів в Україні. Єдина повністю українська компанія серед молочних виробників першого ешелону

Продовження табл. 2

1	2	3
ПАТ «Комбінат «Придніпровський»	ТМ «Злагода», «Лінія життя», «Любимчик»	Відноситься до найсильніших виробників молокопродуктів в Україні
Група Danone	ТМ «Activia», «Actimel»	Злиття з компанією «Юнімілк», з 2010 р. назва: «Danone-Юнімілк», на початок 2013 р. завершено більшу частину процесу інтеграції, назва «Danone»

Джерело: складено автором на основі [2; 3; 5-7; 9; 10; 12; 14; 17]

Водночас спостерігаються тенденції до дезінтеграції. Так, у середині січня 2011 року акціонери великого виробника молочних продуктів компанії «Молочник» («Укрпродукт Груп», ТМ «Наш молочник», «Народний продукт», «Ваш молочник» та «Вершкова долина») прийняли рішення ліквідувати компанію у зв'язку з податковим тиском.

На сьогодні найбільш впливовими на українському ринку молока та молочних продуктів є компанії Danone-Юнімілк Україна, Милкиленд-Україна та Вімм-Білл-Данн Україна. У 2009 році сумарна частка трьох найбільших компаній галузі на ринку становить 22%, 2010 року перша трійка гравців контролювала 21% ринку. Масштаб виробництва найбільших виробників достатній для мінімізації сезонного фактору [8].

Виробництву морозива притаманна природна сезонність з найбільшими в галузі міжсезонними коливаннями. Найпотужнішим за обсягом виробництва в натуральному еквіваленті є Житомирський маслозавод.

Важливим показником ефективної діяльності будь-якої галузі є позитивне сальдо між експортом та імпортом відповідних товарів. Зовнішньоекономічний баланс молочної продукції для України лишається негативним. Об'єми експорту молочної продукції скорочуються, імпорт масла вершкового й інших жирів зростає. Виробництво морозива повністю забезпечує потреби внутрішнього ринку. Обсяги експорту та імпорту незначні.

Важливим фактором в ефективному функціонуванні переробного підприємства, а значить і в економічній безпеці останнього є сировинна база.

Сировинний сектор молочної промисловості є найбільш проблемним та гальмує зростання виробництва та якості продукції. Це відчувається найбільше в регіонах, де не достатньо потужних учасників молочного ринку (молокопереробних заводів національного масштабу, транснаціональних молочних холдингів та ін.), які завдяки економічній підтримці сировинного сектора здатні внести істотний вклад в інтенсифікацію його розвитку. Ефективний розвиток молокопереробної галузі

безпосередньо залежить від стану молочного скотарства, у якому, на жаль, за останні роки спостерігаються негативні тенденції. Скорочення поголів'я молочної худоби, незважаючи на зростаючу динаміку показника продуктивності корів, призводить до постійного зменшення обсягів виробництва молочної сировини усіма категоріями господарств.

В Україні на сьогоднішній день зростає виробництво молока в дрібних господарствах, приватному секторі та зменшується кількість молока, що вироблено сільськогосподарськими підприємствами. У 2010 році частка приватного сектору у загальному обсязі виробництві молока становила 80 %.

Вироблене у господарствах населення молоко відповідає вимогам лише другого ґатунку або несортове, тоді як у великих фермерських господарствах воно реалізується екстра, вищим і першим ґатунком (табл. 3). Несортове молоко становить 71,1 % всієї кількості переробленого молока. Причинами низької якості сировини є спосіб організації її виробництва.

Таблиця 3

Якість молока, проданого сільськогосподарськими підприємствами на переробку молокозаводам, % до загальної кількості

Сорт молока	Роки							
	2003	2004	2005	2006	2007	2008	2009	2010
Екстра	х	х	х	х	х	0,2	1,9	4,4
Вищий	12,2	15,2	16,9	18,8	25,7	28,2	29,1	31,3
Перший	76,1	73,9	73,4	68,6	65,9	62,9	62,3	59,3
Другий	10,2	9,4	8,7	10,1	6,9	7,0	5,7	4,1
Несортове	1,5	1,5	1,0	2,5	1,5	1,7	1,0	0,9

Джерело: складено автором на основі [4; 15; 16]

Скорочення сировинної бази, а також відкритість українського ринку молока та молочних продуктів міжнародним учасникам створила додаткову конкуренцію для вітчизняних переробних підприємств, що разом із слабкою системою контролю якості продукції призводить до зниження ступеню натуральності готових виробів, робить можливим використання у виробничому процесі інгредієнтів та технологій, заборонених або жорстко регламентованих в європейських країнах. Неврегульованість ринку молока і наявність на ньому операторів-посередників призводять до неефективності процесу збуту молока власниками дрібнотоварних господарств. Утримувати худобу стає не вигідним, поголів'я скорочується,

насиченість неякісними продуктами і імпортом зростає. Всі зазначені моменти негативно впливають на економічну безпеку молочних підприємств. Реакція споживачів на низьку якість продукції є трохи сповільненою, але неминучою.

Для аналізу молокопереробної галузі харчової промисловості обрано три підприємства. Загальна характеристика обраних підприємств наведена в таблиці 4.

Таблиця 4

Загальна характеристика провідних підприємств молокопереробної галузі

Показник	Підприємство	Роки				
		2007	2008	2009	2010	2011
1	2	3	4	5	6	7
Середньо-облікова чисельність працівників, осіб	ПАТ «ВБД Україна»	770,0	1 414,0	1 189,0	1 184,0	1 262,0
	ПАТ «Галактон»	849,0	690,0	556,0	561,0	520,0
	ПАТ «Комбінат «Придніпровський»	1 298,0	1 272,0	1 231,0	1 180,0	1 220,0
Чистий дохід (виручка) від реалізації продукції і послуг, тис. грн.	ПАТ «ВБД Україна»	763901,0	828395,0	654688,0	961579,0	1060789,0
	ПАТ «Галактон»	320358,6	361550,0	342505,0	491380,0	568227,0
	ПАТ «Комбінат «Придніпровський»	235 554,0	325 584,0	340 599,0	483 162,0	549 296,0
Собівартість реалізації продукції, тис. грн.	ПАТ «ВБД Україна»	615288,0	659181,0	514860,0	768845,0	830025,0
	ПАТ «Галактон»	273288,2	311168,0	305157,0	431195,0	442435,0
	ПАТ «Комбінат «Придніпровський»	190 457,0	253 321,0	269 651,0	376 280,0	429 143,0
Чистий прибуток (збиток), тис. грн.	ПАТ «ВБД Україна»	9398,1	-60295,0	-19292,0	-32452,0	-20176,0
	ПАТ «Галактон»	1676,10	-211,00	-7246,00	3 185,00	11477,00
	ПАТ «Комбінат «Придніпровський»	1 171,0	5 935,0	2 758,0	18 890,0	15 459,0
Рівень рентабельності (збитковості) виробництва, %	ПАТ «ВБД Україна»	2,76	-14,98	-5,86	-9,24	-4,72
	ПАТ «Галактон»	1,65	-0,23	-8,72	3,16	7,93
	ПАТ «Комбінат «Придніпровський»	1,96	8,53	3,69	21,66	13,73
Витрати на 1 грн. чистого доходу	ПАТ «ВБД Україна»	0,92	0,95	0,93	0,95	0,94
	ПАТ «Галактон»	0,91	0,91	0,93	0,92	0,90
	ПАТ «Комбінат «Придніпровський»	0,93	0,91	0,93	0,91	0,92
Чистий дохід на одного працюючого	ПАТ «ВБД Україна»	992,08	585,85	550,62	812,14	840,56
	ПАТ «Галактон»	377,34	523,99	616,02	875,90	1 092,74
	ПАТ «Комбінат «Придніпровський»	181,47	255,96	276,68	409,46	450,24

Джерело: складено та розраховано автором на основі [14]

За даними табл. 4 можна зробити висновок, що протягом 2007 – 2011 років підприємства зазнавали певних труднощів у своєму фінансово-економічному господарюванні. Особливо важкими майже для всіх підприємств були 2008 та 2009 роки. Лише ПАТ «Комбінат «Придніпровський», не зазнав протягом 2007 – 2011 років збитків. Динаміка зміни основних показників на всіх підприємствах нестабільна. Присутні як спади, так і підйоми. Все це показує, що стан економічної безпеки обраних підприємств нестабільний, постійно існує загроза попасти в зону тривалої економічної небезпеки.

Використання на практиці наведених показників, що характеризують те або інше економічне явище або процес на підприємстві, дозволяє встановлювати достовірну оцінку та на її основі вживати необхідних заходів, спрямованих на забезпечення позитивної динаміки у використанні елементів продуктивних сил або факторів матеріального виробництва. Тим самим забезпечується комплексний характер у формуванні та реалізації економічної безпеки підприємства.

Доцільно узагальнити головні проблеми та перспективи молочної галузі України. Серед основних проблем можна назвати такі: низький рівень технологічного оснащення молокозаводів, застаріле обладнання; нерозвиненість ринкової інфраструктури; невисокий рівень забезпеченості сировиною та завантаженості потужностей; невисоку якість кінцевої продукції підприємств молочної промисловості; обмеженість можливості широкої диференціації асортименту через низьку якість сировини; зниження купівельної спроможності населення сільських районів.

Встановлено, що молочна промисловість України забезпечена обладнанням, устаткування і новою технікою лише на 30-40 %. Це зумовлено практично повною відсутністю в Україні підприємств, які б випускали сучасне обладнання та устаткування для молокопереробної промисловості [1].

Для аналізу існуючих небезпек, загроз та можливостей обраних підприємств, доцільним буде систематизувати основні ринкові характеристики визначених галузей харчової промисловості (табл. 5).

Таблиця 5

Узагальнююча характеристика підприємств молокопереробної галузі харчової промисловості

Позитивні аспекти	Негативні аспекти	Основні постачальники сировини	Перспективи	Серйозні загрози
2	3	4	5	6
Стратегічна важливість продукції (молока і молочної продукції); зростаючий попит на молочну продукцію; ринок молока і молочних продуктів зростає (як український, так і світовий)	Низький рівень технологічного оснащення молокозаводів, застаріле обладнання; нерозвиненість ринкової інфраструктури; невисокий рівень забезпеченості сировиною та завантаженості потужностей; невисока якість кінцевої продукції підприємств молочної промисловості; обмеженість можливості широкої диференціації асортименту через низьку якість сировини	Сільськогосподарські підприємства (меншою мірою), господарства населення (в більшості). Галузь характеризується дрібнотоварним типом виробництва молока-сировини	Молочне виробництво в Україні є перспективним, оскільки існує дефіцит молока та молокопродуктів	Відкритість українського ринку молока та молочних продуктів міжнародним учасникам; додаткова конкуренцію; слабка система контролю якості сировини та продукції; зниження ступеню натуральності готових виробів; використання інгредієнтів та технологій, заборонених або жорстко регламентованих в європейських країнах

Висновки. Отже, на основі дослідження стану галузі, а також аналізу основних показників діяльності підприємств, особливостей їх діяльності, виокремлено загрози та можливості молокопереробної промисловості, що в свою чергу безпосередньо відбивається на стані економічної безпеки підприємств.

Література

1. Буркинський Б.В. Шляхи модернізаційного забезпечення розвитку ринку молока в Україні / Б.В. Буркинський, О.І. Лайко, І.В. Агінська, О.В. Островар // Економічні інновації. – 2012. – № 47. – С. 38 – 52.
2. Виробництво основних видів продукції тваринництва за регіонами. Держкомстат України [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://ukrstat.gov.ua/operativ/operativ2011/sg/sg_reg/vop/vop_u/arh_vop2011.html
3. Економіка виробництва молока і молочної продукції в Україні / За ред. П.Т. Саблука і В.І. Бойка – К. : ННЦ ІАЕ, – 2005. – 340 с.
4. Іванова Л.С. Стан та розвиток ринку молока і молокопродуктів після вступу України до СОТ [Електронний ресурс] / Л.С. Іванова. – Режим доступу: <http://www.economy.nayka.com.ua/index.php?operation=1&iid=137>
5. Кудлай В.Г. Розвиток ринку молока і молочних продуктів в Україні / В.Г. Кудлай // Економіка АПК. – 2003. – № 9. – С. 97-102.
6. Лакішик О.В. Формування пропозиції на ринку молока і молочних продуктів / О. В. Лакішик // Економіка АПК. – 2008. – № 10. – С. 125-128.
7. Мировой молочный рынок в 2010-2011гг. [Електронний ресурс] / Е. Смирнов, к.т.н., експерт-аналитик РСРМО – Режим доступа : http://www.dairyunion.ru/files/news/2012/World_dairy_market.pdf
8. Митрофанов А. А. Экономическая безопасность коммерческих предприятий и деловая разведка [Електронний ресурс] / А. А. Митрофанов. – Режим доступа : <http://www.bre.ru/security/22843.html>.
9. Оптові ринки. Ціни на масло, сир та сухе молоко. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://milkua.info/uk/eu/249/>
10. Прогноз закупівельних цін на молоко (жовтень) [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://milkua.info/uk/milkforecast/6/>
11. Статистичний щорічник України за 2012 рік / [відп. за вип. О. Е. Остапчук]. – К. : Держ. служ. статистики України, 2013. – 552 с.

12. Сучасний стан справ в кондитерській галузі України. [Електронний ресурс] // Діловий Вісник Торгово-промислової палати України №8 (219) 2012. – Режим доступу: http://ukrkondprom.com.ua/stan_sprav_v_kond_galuzi/
13. Тарануха Ю. В. Предприятие и предпринимательство в трансформируемой экономике / Тарануха Ю. В. – М. : Изд-во «Дело и Сервис», 2003. – 368с.
14. Фінансова звітність підприємств 2007 – 2011. [Електронний ресурс] – Режим доступу: www.smida.gov.ua
15. Чабан Г.В. Молочна промисловість: стан, проблеми і перспективи / Г.В. Чабан // Економіка АПК. – 2003. – № 5. – С. 51-56.
16. Шаповал О. Корів менше – молока більше [Електронний ресурс] / О. Шаповал. – Режим доступу: http://a7d.com.ua/2007/12/10/korv_menshe_moloka_blshe.html
17. Rabobank: стан молочної галузі в третьому кварталі 2012 р. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://milkua.info/uk/news/4986/>